

BOERDERIJEN **PLATFORM UTRECHT**

Samenvatting van het ronde tafelgesprek met de wetenschappers

Doelstelling, deelnemers en opzet

Doelstelling

Het Boerderijenplatform Utrecht is een “denktank” over boerderijen en platteland waarin een aantal organisaties in de provincie die met deze problematiek te maken hebben samenwerken. De organisaties die deelnemen zijn: Landschap Erfgoed Utrecht, Boerderijenstichting Utrecht, LTO, gemeenten Woudenberg en Lopik, provincie Utrecht, Welstand en Monumenten Midden Nederland, Agrarisch Erfgoed Nederland, RCE. Het platform kiest als thema “boer & burger”. Het stelt vast dat, onder andere met de schaalvergroting in de landbouw het spanningsveld tussen boer en burger verandert. Beiden maken gebruik van het landschap, maar elk vanuit een andere beleving en belang. Als er belangenconflicten zijn, worden die vaak opgelost door ad hoc maatregelen. Wat vrijstellingen op het bestemmingsplan, wat groenaanplant, en het slim plaatsen van gebouwen; dat zijn zo'n beetje de ingrediënten daarvan. Nu is dat nog werkbaar. Maar het is de vraag of dit op de lange termijn ook werkbaar blijft. En 'werkt het' ook echt ten bate van het landschap, de ruimtelijke kwaliteit? Het bestuurlijk instrumentarium zal wellicht moeten veranderen. Dat kan je pas doen als je een visie hebt op de ontwikkelingen die het platteland op de langere termijn gaat doormaken. Als voorbereiding op het formuleren van die visie organiseert het BPU drie rondetafelgesprekken.

Het eerste gesprek vond plaats op vrijdagochtend 27 juni 2014 op landgoed Oostbroek in De Bilt. Het was een gesprek tussen vijf wetenschappers uit diverse werkvelden die raakvlakken hebben met de geschetste problematiek (landbouweconomie, landschapsontwerp, sociale geografie, bestuurskunde, ecologie). Het gesprek is namens het BPU voorbereid door Lowik Doude van Troostwijk (Boerderijenstichting Utrecht) en Rob Hendriks (Welstand en Monumenten Midden Nederland). Zij zijn ook verantwoordelijk voor dit verslag. Daarbij is dankbaar gebruik gemaakt van de door Susan Claessens tijdens het gesprek gemaakte notulen. De praktische organisatie van de gespreksochtend was in handen van Landschap Erfgoed Utrecht (Arien Heering).

Opzet

Spelregels

Er zijn vijf deskundigen en vijf thema's. Ieder doet een aftrap over één thema. Doel is thema even neerzetten, op gang brengen. Na deze aftrap gaan we met elkaar het gesprek aan. Onno is gespreksleider, bewaakt tijd en stuurt bij waar nodig. We kijken samen naar welke argumenten gemist worden. Welke argumenten wegen misschien zwaarder dan anderen?

De beperkt aantal toehoorders zijn ook echt toehoorder. Maar per briefje mogen ze ook één vraag indienen, de gespreksleider kan deze vragen op het einde van elke ronde inbrengen in het gesprek.

Wie zitten aan tafel?

Onno van Eijk, gespreksleider

Imagro, communicatieadviesbureau agro-food en buitengebied

“Ik weet het minst van het onderwerp, maar ben wel erg gefascineerd door veranderingen. Eigenlijk ben ik al 20 bezig met transities in de veehouderij. Succesvolle veranderingen ontstaan in co-creatie”

Roel Jongeneel

Landbouweconoom, werkzaam bij Wageningen Universiteit en bij het Landbouweconomisch Instituut

“Ik doe veel onderzoek en geef beleidsadviezen voor het landbouwbeleid. Twee pijlers van het plattelandsbeleid zijn voor vandaag relevant: ten eerste de structuurontwikkeling van de bedrijfsgrootte. Hoe ontwikkelt die zich? Ten tweede: wat zijn de mogelijkheden en regelingen om landschap en de andere waarden, met name productiewaarden te borgen?”

Hans Farjon

Landschapsecoloog met een fysisch geografische achtergrond, werkzaam bij Alterra en PBL

“Wat ik vooral gedaan heb is me bezighouden met het beschrijven en monitoren van landschapsveranderingen en ook hoe die ervaren worden. Afgelopen twee jaar, onder andere samen met Femke de studie: ‘Leren van het energieke platteland’ uitgevoerd. Wat verandert er op het platteland? Welke rol spelen de verschillende actoren en wat kunnen we daarvan leren als overheid?”

Marinke Steenhuis

Architectuurhistoricus.

Voorzitter Kwaliteitsteam Beemster, lid Kwaliteitsteam Afsluitdijk en lid ARO (provincie Noord-Holland)
SteenhuisMeurs, bureau voor cultuurhistorisch onderzoek

“We zijn altijd bezig met het nieuwe: we worden gevraagd om als er een ontwikkeling is om eerst de cultuurhistorische verhalen op te halen”

Femke Daalhuizen

Plattelandsgeograaf; proefschrift over hergebruik van boerderijen, onderzoeker bij Planbureau
Leefomgeving.

“Naast onderzoek naar plattelandsontwikkelingen ben ik steeds breder gaan werken en doe ondertussen ook onderzoek naar demografische ontwikkelingen in Nederland, ontwikkelingen op de woningmarkt en dergelijke.”

Rik Eweg:

Planoloog, Wageningen Universiteit: Lector duurzame agro-business in metropolitane gebieden.

“Binnen mijn lectoraat doen we vooral praktijkonderzoek. Praktijkprojecten met ondernemers, studenten en docenten. Die zijn gericht op het ontwikkelen van nieuwe ketens die stad en landelijk gebied verbinden. Dat gaat veel over voedsel maar kan ook gaan over andere aspecten waarop het platteland van waarde is voor steden.”

Samenvatting 'wetenschappers'

Vanuit platteland geografisch perspectief:

- In de stedenband rondom Utrecht, Amersfoort en Leusden blijft de bevolking groeien.
- In de zuidelijke zone van Utrecht treedt er vergrijzing op. Deze vergrijzing zal opgevolgd worden door krimp.
- Afwisselende landschappen worden als meer aantrekkelijk gezien dan grote weidse landschappen.
- Voor een goede ruimtelijke ordening zullen er nuances en verschillen aangebracht moeten worden, bijvoorbeeld door met het beleid in te spelen op het feit dat er in Utrecht West veel stallen vrij komen, terwijl in andere gebieden voldoende belangstelling is voor nieuwe functies in de vrijkomende stallen.

De stedenband rondom Utrecht, Amersfoort en Leusden blijft groeien. Met name in de zuidelijke zone zie je nu al vergrijzing optreden. De mensen worden niet meer 'aangevuld'. Hier zie je krimp ook toeslaan in het kielzog van die vergrijzing. Westelijk Utrecht is heel open. De aantrekkelijke gebieden zitten meer in delen van oost Utrecht en de Heuvelrug. Dit is een afwisselend gebied met bossages en kleinschaligheid van het landschap: Rhenen en Renswoude. Dit trekt meer mensen van buitenaf aan. De kant van de Alblasserwaard zien mensen niet als aantrekkelijk, daar zie ik vooral lage druk.

West Utrecht trekt minder mensen dan de grote trekkers zoals de 'Plassen' en de 'Heuvelrug'. Als je dit doortrekt naar beleid; wat ga je dan als overheid, toelaten aan nieuwe functies? In West komen veel grote schuren vrij. Op sommige plekken (Oost) kun je nog best de teugels een beetje aantrekken en sturen, er is voldoende belangstelling vanuit nieuwe functies voor de gebouwen. Maar als je in West Utrecht heel restrictief gaat zijn, hoe dik is de spoeling dan? Hou je dan wel bezetting van alle panden en schuren over of gaan er andere ontwikkelingen (planologisch schemegebied) plaatsvinden? Welke bedrijvigheid laat je toe? Ga je dan schuren saneren?

Krimp en vergrijzing hebben eigenlijk bijna niets met de crisis te maken. De stagnatie op de woningmarkt heeft dat nog wel. De woningmarkt zit meer op slot. Is dit een tijdelijke transitie of gaat dit langer duren? Daar zijn de meningen over verdeeld. Dit heeft ook te maken met beleid. In de stedenband zitten middeninkomens in de knel. Woningcorporaties worden door de overheid verplicht om een deel te verhuren aan lage inkomens. De koopmogelijkheid voor die groep neemt ook af: middeninkomens krijgen te maken met strakkere hypotheeknormen. Dus er is een doelgroep die klem zit. In gebieden waar coöperaties nog geen groot aanbod hebben voor deze middengroep, zou je dat aanbod moeten vergroten, om er voor te zorgen dat middeninkomens dat gebied intrekken.

Vanuit agrarisch cultuurlandschap en architectuurhistorisch perspectief:

- Er ligt een belangrijke ontwerpogave in het landelijk gebied; Hoe vertaal je het streekeigene en de logica van een gebied naar de toekomst? Dit is niet alleen een esthetische opgave, maar zal geïntegreerd moeten worden met de programmatische logistieke opgave.
- Hoe moet het moderne boerenbedrijf zich verhouden tot de schaal van het landschap?
- Co-creatie

Het boeren erf staat al van oudsher dicht bij het oude cultuurlandschap, de beplanting, de routing, de mannelijke kant en de vrouwelijke kant van het erf. Het is goed om het streekeigene en de logica van die erven goed te begrijpen. Maar het is ook goed om naar de toekomst te kijken. Hoe kun je de logica opschalen. Dat is een ontwerpogave. Het gaat daarbij niet alleen om de esthetische opgave, maar ook om de programmatische, logistieke opgave. Hoe kun je iets maken met agrariërs en kijken waar een erf aan moet voldoen, ook als het erf groeit naar anderhalve hectare? Dat is een schaalvraag. Het moet zich verhouden tot de schaal van het landschap. Het is een opgave, je moet dit agenderen.

Ik zie geen spanning tussen boeren en burgers. Het is van alle tijden. Hoe kun je op een intelligente manier, zeker nu het Rijk zich terugtrekt, elkaar in de ruimtelijke ordening, de planologische wereld vinden? Co-creatie is prachtig woord, maar is in het sectorale Nederland ook nog een hele kluit. Er is veel kennis, er is een sterke ontwerptraditie, er zijn veel kennisinstituten, bij de overheid zit veel kennis en er is bv. een LEU. De verliesrekening, zoals verwoord in de inleiding "het gaat teloor, het wordt lelijk, er is schaalvergroting", kan omgezet worden in een winstrekening. Zie het als uitdaging.

Er is veel kennis bij professionals over erven en zo, maar die komt niet bij bewoners en eigenaren van boerderijen die wel willen. De kennis blijft teveel binnen de muren van de kennisinstituten.

Vanuit landbouweconomisch perspectief:

- Schaalvergroting is een tredmolen; per saldo is het voedsel steeds goedkoper geworden, ondanks een rem op de dalende prijzen en ondanks dat de kosten voor voedsel gestegen zijn.
- De Europese commissie stelt multifunctionele, verbrede landbouw als het model voor Europa
- Bepaalde gebieden in Utrecht moeten zoeken naar bedrijfsmodellen die passen bij /in het landschap.

Naast de productiepijler maken we een tweede pijler. Dat is het plattelandsbeleid waarbij instrumenten worden aangereikt om te sturen t.a.v. bv. biodiversiteit en kwaliteit van het landschap. Bij de mogelijkheden die er zijn, zoals weidevogelbeheer en akkerrandenbeheer, doet een groot aantal boeren hier aan mee. Maar er zijn ook mogelijkheden waar minder aan meegedaan wordt, omdat deze meer ingrijpen in de bedrijfsvoering en omdat er wantrouwen is of het op de lange termijn wel duurzaam is. Ook de onzekerheid in de landbouw speelt een rol. In contracten leg je je voor zes jaar vast. Maar ze weten niet wat toekomst is, wie het bedrijf eventueel overneemt etc..

Wat speelt is dat die tweede pijler een individuele overheid – boer relatie is (bv. via de betaling). De staatssecretaris wil over naar plattelandsbeleid via agrarische collectieven. Agrarische collectieven komen daarbij met een plan. Provincies worden vragende partij, een agrarisch collectief wordt de aanbiedende partij.

Ik volg de lijn van productie, schaalvergroting en meer koeien op stal helemaal. Maar een bijna automatisch gevolg is dat de gronden meer voor veevoederproductie gebruikt gaan worden. En dat is redelijk cruciaal voor het landschap. De grond wordt gescheurd voor de productie van mais. Dat is een onderbelicht thema als het over de toekomst van het landschap gaat. In de verbredingslijn zien we al agrariërs met nevenactiviteiten (zorg, recreatie). Er komen hier nieuwe thema's op, bv. windmolens en zonnepanelen op de grond, tot nu toe per boer, op individuele basis. Bij de gewenste collectieve vormen kunnen we dan verwachten dat open gebieden energieleveranciers worden?

Je gaat een verschuiving zien naar meer krachtvoerproductie in Europa zelf. Als je kijkt naar de wereldvoedselmarkt en de druk die ligt op krachtvoerproductie van bv Brazilië dat het een tendens is om meer krachtvoer uit gras te produceren. In Twente zag ik bijvoorbeeld geen prikkeldraad meer. Dit geeft een ander type landschap en dat kwam omdat er geen koeien meer in lopen. Gras is om te oogsten.

Er is begonnen toen er nieuwe lidstaten bij kwamen. Er is beleid ontwikkeld dat er op gericht was natuurgraslanden een bepaalde status te geven. Er is een regeling uitgekomen die voor Nederland niet zo interessant was, maar die wel geaccepteerd moest worden. Voor Utrecht is het heel belangrijk (en dat is aan de provincie) om aan te geven welk type landschap het is. We hebben een project gedaan in de Noord Friese Wouden in Friesland. Dat gebied is als Nationaal Landschap aangewezen. Dat is door de boeren heel positief opgepakt. Ze zijn gaan nadenken hoe ze toch een bedrijf overeind konden houden binnen het nationaal Landschap. Dit is in bepaalde gebieden in Utrecht ook aan de orde: het zoeken naar bedrijfsmodellen die passen bij het landschap.

Vanuit Landschap ecologisch perspectief :

- De regelgeving bepaalt hoe het erf erbij ligt: kaal en schoon.
- 60% van de grond is in bezit van boeren.
- Slechts 25% van de kleine landschapselementen is in bezit van boeren.
- De gemeente is de belangrijkste producent van de groene aankleding van het landschap
- Veel partijen kijken mee over de schouder van de boer. De keten van de voedselindustrie en de keten van de producent-consument.

- Boeren proberen groter te worden door het land van hun burens te kopen. Het wordt steeds lastiger om schaalvergroting onderling te regelen. Nu de ruilverkaveling is opgeheven zal er toch een proces of instrument nodig zijn om dit proces te faciliteren.
- Werken in gebiedscoöperaties wordt door de overheid gestimuleerd, getrokken door ondernemende boeren en burgers, waar vereffeningsmodellen per gebied geregeld kunnen worden.
- Laat kennis en slimme verbindingen tussen landschappelijke kenmerken en toekomstwaarden uit bv streekplannen niet verloren gaan
- Natuur en kwaliteit zijn geld waard, daar komen mensen voor.
- Het succes ligt in het inspelen op de al aanwezige differentiatie.

De verdeling van het bezit in ons land is als volgt: 2/3 is nog agrarisch land, hiervan is nog maar 60% in het bezit van de boer. Veel grond is van terrein beherende organisaties en enkele traditionele investeerders, grondbezitters, zoals ASR. Die 40% wordt gepacht. De helft daarvan is erfpacht en wettelijk geregelde pacht, de rest is zwarte pacht, wilde pacht: tijdelijk agrarische activiteit op een stuk land.

De grondprijs is te hoog en de rendementen zijn niet aantrekkelijk voor bijvoorbeeld buitenlandse investeerders. ASR, een grootgrondbezitter in Nederland, is hierin juist gespecialiseerd.

Dan een andere bezitsverhouding: die van de aankleding van landschap, kleine landschapselementen (houtwallen, bosjes, groene rijen): hiervan is ook nog maar een kwart in boerenhanden. De boer doet hier dus weinig aan. Die scheiding is ontstaan tijdens de ruilverkaveling. Staatsbosbeheer heeft veel toegeschoven gekregen en gaat dat nu weer verkopen. Gemeenten zijn de belangrijkste producent van groene aankleding van ons landschap. Daar dreigt kaalslag.

De boer is redelijk autonoom op z'n erf: dit is maar voor een deel waar. Er zijn veel partijen die meekijken vanuit de keten in de voedingsindustrie, tot en met de klanten die het opeten. De wetgeving beperkt zijn vrijheid verder. De regelgeving bepaalt hoe het erf erbij ligt: kaal en schoon. Wat er aan mest zomaar op het gras blijft liggen, daar kun je boetes voor krijgen. Stikstofregulering is een behoorlijke opgave, heel technisch en ook juridisch. Daar gaan we nog veel over horen de komende jaren."

We kijken over elkaars schutting, het blijft passen en meten voor boeren die mee willen doen op de wereldmarkt. Het landschappelijke raamwerk (zwaar woord, zo stevig is het niet) ligt redelijk vast. Dat gaat ook wringen, bv. om ruilverkaveling 2.0 te realiseren. Boeren proberen groter te worden door het land van hun burens kopen. Het wordt steeds lastiger om een gewenste ontwikkeling onderling te regelen. Het ruilverkavelingsinstrument is bijvoorbeeld opgeheven. Overheid wil wel vrijwillige kavelruil stimuleren. Dan is er toch een proces of instrument nodig om dit proces te faciliteren.

De gemeenten hebben het zwaar en moeten nog sterker prioriteren. Staatsbosbeheer, die 10 procent beheert heeft veel lagere budgetten. Ook zij moeten bezuinigen. Er liggen veel opgaven in beheer van het landschap. Wat heeft de stedeling, recreant hiervoor over? Bij de Efteling betaal je ook 28 euro voor een kaartje.

Staatssecretaris Dijkstra zegt ook dat je meer in coöperaties moet werken. Gebiedscoöperaties, waarbij niet echt overheden de trekkende rol hebben, maar ondernemende boeren en burgers in de regio. Hier moet je ook financiële vereffeningsmodellen in regelen. Streekrekeningen zie je ook steeds meer.

Het succes ligt in het inspelen op de al aanwezige differentiatie: Oost Utrecht heeft al een historie van zorginstellingen in een landschap waar mensen graag zijn. Grootschalige productie zit meer in het westen. Er is een natuurlijke zonering wat dat betreft.

Er zat veel kennis en slimme verbindingen tussen de kenmerken van het landschap en de toekomstwaarde die streekplannen in zich hadden. We zoeken naar nieuwe instrumenten, willen minder regeldruk.

In ruilverkavelingen hebben boeren land afgestoten, de landschapselementen waren alleen maar een kostenpost. In het nieuwe beleid zitten veel agrariërs met verplichtingen: een deel van hun productieperceel moet braak liggen vanwege natuurwaarden. Je kunt je ook voorstellen dat ze naar beheersorganisaties en naar de waterschappen toe gaan, een rivieroever pachten en het onderhoud daarvan doen. Ook zo kunnen partijen samen tot een verdienmodel komen.

De rol van de provincie is bepalend, die kan aanwijzen wat voor type gebied het is, wat voor doelen hebben we in dit gebied? Soms is het een productiegebied, op een andere plek zeggen we: de kwaliteiten van het kleinschalige landschap zijn hier zodanig dat we dat niet willen.

Vanuit planologisch perspectief

- Hef de grenzen tussen bebouwde kom en het buitengebied op. Noord West Europa is één metropolitaans gebied.
- De scheiding tussen stad en land speelt niet bij marktpartijen, maar wel bij de overheden.
- Waarde creëren op het gebied van cultuur, recreatie en voedselproductie voor de steden is een ontwerpogave.
- Sturen op lokale economieën.
- Behoefde aan integraal denken en werken, geen hokjescultuur meer
- Het werken in netwerken in plaats van individuele ondernemers.
- De relatie boer burger is altijd aan de orde en in ontwikkeling.

Als we zeggen dat Utrecht geen landelijk gebied meer heeft, leidt dit er toe dat je in deze metropolitaanse ruimte het landelijk en het stedelijk gebied integraal moet bekijken. Ik pleit er voor dat op overheidsniveau integraal wordt gekeken naar het landelijk en stedelijk gebied, zowel bij de beleidsvorming, als bij de beleidsinstrumenten en bij de regelgeving."

Hoe organiseren we die groene ruimtes zodanig dat ze waarde creëren op het gebied van cultuur, recreatie en voedselproductie voor de stedeling in dat gebied?

Ik ben bij mijn werk in het verleden tot conclusie gekomen dat, zeker met crisis en beperkte middelen, uiteindelijk de ontwikkeling ligt bij de ondernemers en de boeren. Als overheid moet je afstappen van het idee dat de gemeente het landelijk gebied maakt. De provincie samen met de gemeente bepalen de maatschappelijke doelstellingen van een gebied. Het gebied wordt gemaakt door ondernemers en andere burgers die er wonen. Dat betekent dat je als gemeente ruimte geeft in je vergunningenbeleid, in de ruimte die in beleid zit met flexibelere bestemmingsplannen, vrijstellingsregelingen, etc. om zo mogelijkheden te creëren voor allerlei ontwikkelingen en activiteiten. Denk niet alleen in traditionele plattelandsfuncties, maar creëer ook ruimte voor andere activiteiten in gebieden. Denk niet alleen aan de individuele ondernemers, maar aan netwerken.

De LTO heeft zich lang gericht op de productielandbouw. De vraag hoe de landbouw zich verhoudt t.o.v. de samenleving heeft ze overgelaten aan bv. de agrarische natuurverenigingen. Ze zijn nu tot de conclusie gekomen dat ze een visie moet hebben wat de landbouw betekent voor de samenleving.

Markt is wel een woord. Bij veel mensen betekent dit iets heel verschillends. De traditionele ondernemers (winkelier, aannemer, horeca) hebben binnen gemeenten hun lobby's. De traditionele ondernemer is aan het veranderen in veel meer netwerkachtige collectieven. Het denken van gemeenten kan daar veel meer op gericht worden. Het is niet of-of maar en-en.

*De gemeente wordt verondersteld de belangen van de gemeenschap te dienen. Daar horen regels bij. Omdat het buitengebied een economische waarde heeft, moet je precieze regels formuleren, niet te vast en niet te los. Als je jezelf als bestuur serieus wilt blijven nemen zal je deze moeilijke weg moeten bewandelen. Flexibele bestemmingsplannen zijn prima, maar niet overal. Dus maatwerk.
Als je naar economie en ondernemers kijkt dan is het belangrijk om heldere regels te hebben, die er ook nog een tijdje zijn. Bv. als ondernemers moeten investeren willen ze zekerheid, regels zijn niet erg, maar consistentie in beleid, stabiliteit is daarbij van groot belang.*